

Elvonuláskor köszönés, nóta. S a kifelé haladók sorban belépnek az ajtó elé odatett vizes teknőbe, vagy fölbuknak a kifeszített madzagban. Ez a bentiek tréfája a hivatlan vendégekkel. Amire fásángosok tromfja a sarkából kiemelt ajtó, az abaléből ellopott hurka, a kemencéből kiszedett rétes. A banda tagjai mindezt közösen fogyasztották el újból felidézve az est eseményeit.

Fehér Zoltán

Kalotaszeg vándor háziiparosai

A kalotaszegi Körösfő – a vidék egyik reprezentáns községe – száz éve jellegzetes háziiparos falu. A köves-sziklás talajon folytatott mezőgazdaság a faluban régóta csak melléküzemág, a település tartját arculatát a fafaragó és varrottas háziipar határozza meg.

Körösfőről azt tartják, hogy „ahány ház, annyi műhely”, ahol nap mint nap reggeltől késő estig együtt dolgozik az egész család, ahonnan meghatározott időben, a kialakult szokásoknak és üzleti érdekeknek megfelelően kiradjik a háziiparosok csoportja szerte Romániába, a szélrőzsa minden irányába. Száz éve járják Erdélyt, a Regátot és a szomszédos államokat, hurcolják hímes tárgyaikat, varrottasait, keresik a piacot, a vevőt. Romániának nincs olyan városa, fürdő-üdülőhelye, de talán nagyobb falusi települése sem, ahol a körösfőiek ne próbáltak volna szerencsét.

A következőkben a kalotaszegi háziiparszerű fafaragás megjelenésével, a körösfői háziiparosok vándorútjaival és áruik értékesítésének különböző formáival foglalkozunk. A körösfői fafaragó háziipar Bánffyhunyadon alakult ki. Kalotaszeg központjában 1879. tavaszán létesítette az Erdélyi Háziipari és Iparfejlesztő Egylet az ország első „gyermekjátékkészítőtanműhely”-ét.¹ A hároméves szakiskola Bánffyhunyadról és környékéről, elsősorban Körösfőről toborozta tanulóit. A körösfői hagyomány szerint a faluból a hunyadi szakiskolában tanult: Márton István (1866-1934), Kovács György, Mihály György, Antal István és Péntek György.

A tanműhelyben a tanítással párhuzamosan termelés is folyt és az itt készült gyermekjátékok, a faszobrocskák nagy sikert arattak. Az 1879-es székesfehérvári iparkiállításon ezüstérmet nyertek, árusították őket Erdély nagyobb városaiban, Budapesten, Bécsben és Csehországban.² Ezek a fából készült gyermekjátékok, faszobrocskák voltak a Kalotaszegen megszervezett fafaragó háziipar első termékei. A szakiskolát később iparvállalattá alakították, de az intézmény, mint önálló vállalkozás életképtelnek bizonyult és 1886-ban megszűnt.

A tanműhely a látszólagos kudarc ellenére elérte célját: az ott végzetek elsajátították az asztalos mesterséget, az esztergályozást és ezáltal kiemelkedtek az átlag földművesek rendjéből. A bánffyhunyadi szakiskola elindította a kalotaszegi fafaragó háziiparosok első nemzedékét.

A következő években a fafaragást háttérbe szorította az országos hírvé vált kalotaszegi varrottas.³ Ez idő alatt végbement a fafaragás metamorfózisa: a fafaragók ekkor kezdtek a gyermekjátékok helyett az idegenből jött tanítómesterek hatására hímes tárgyakat, faragott székeket, kazettákat, hatszögű asztalkákat stb. készíteni. Egy utolsó próbálkozás még történt ugyan a gyermekjátékkipar felélesztésére, de Jakab Benjámint

¹ *Sebestyén Kálmán*: A kalotaszegi fafaragás története. Korunk Évkönyv (Kolozsvár) 1979. 227-235. old.

² Az Erdélyrészi Iparfejlesztő Egylet Évkönyve (Kolozsvár) 1883-1884. 7. old.

³ *S. Bartha Éva*: Kalotaszeg nagymestere. Korunk. 1973. 11. sz.

1892-ben létesített hunyadi „gyermekjáték-gyára és díszműasztalossága” a megalakulása évében megszűnt.⁴

A hagyományos kultúrának az anyag természetéhez igazodó rendjétől eltérve a fafaragók, a festett famenyezetek, a varrottások mintáit másolták, és kezdetét vette a faragó háziipar másodlagos korszaka. A kalotaszegi falvak közül fokozatosan kiemelkedett a fafaragás két központja: Körösfő és Magyarbikal, majd később Körösfő lett a kalotaszegi faragóművészet egyedüli örököse. A magyarbikali fafaragók többsége ugyanis az első világháború után visszatért a földműveléshez és csak néhányan faragták tovább „hímes” tárgyaikat „mellékfoglalkozásként”.

A XIX. század végén az országos méretű néprajzi érdeklődés újabb lendületet adott a háziiparnak. A Kalotaszegen időközben kialakult stílusban készült *körösfői-faragott* bútorok árusítására *Supka László hunyadi kereskedő* vállalkozott, akinek mintagyűjteménye állandó kiállításnak is beillett.⁵ A Supka László által kiállított, Kalotaszegen készült bútorok az 1896-os budapesti és az 1897-es Magyar Kereskedelmi Múzeum háziipari kiállításán nagy sikert arattak. Ezen részt vett faragott bútoraival a körösfői Márton János is.⁶ Körösfőn 1898-ban már 15 család foglalkozott faragott bútor készítésével, évente átlag 150 darab bútor készült kb. 250 forint értékben.⁷

A századforduló idején megkezdődött a kalotaszegi bútoroknak házalás útján történő értékesítése. Az alkalmi kiállításokat követő megrendelések ugyanis már nem tették lehetővé a megnövekedett árumennyiség értékesítését. A tevékenység teljes mértékben árutermeléssé vált. A körösfőiek életrevalósága felülkerekedett a nehézségeken, nekivágtak a nagyvilágnak, elindultak áruiknak házalás útján piacot keresni. Ekkor kezdtek könnyen szállítható, szétszedhető faragott tárgyakat készíteni: *hatszögű hímes asztalkákat* székekkel aminek már végképp kevés köze volt a kalotaszegi hagyományhoz.⁸

A század elején a körösfői háziiparosok országúton és vasúton hosszú és fárasztó utakat tettek. Az erdélyi és partiumi városokon (Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szeged, Brassó, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Nagybánya, Zilah stb.) kívül beharagolták Magyarországot többi városát Budapest, Debrecen, Miskolc, Szeged, Székesfehérvár, Pécs, Sopron stb., és a balatoni nyaralókban is megjelentek. Felkeresték Pozsonyt, Komáromot, Kassát, Cseh-Morvaországot (Prága, Brünn, Karlovy-Vary), Kárpátalját (Munkács, Beregszász) a Vajdaságot (Újvidék, Szabadka).⁹

A XX. századi első évtizede Erdélyben a szövetkezeti mozgalom kibontakozásának időszaka, ekkor kezdődött a kisárutermelő háziiparosok szövetkezetekbe tömörülése. Kalotaszegen is megkezdődött a szövetkezetek szervezése: Körösfőn 1908 nyarán húsz alapító taggal – állami támogatással – megalakult a Körösfői Háziipari Szövetkezet, mely egy év múlva *Kalotaszegi Háziipari Szövetkezetekre* változtatta nevét.

A szövetkezet igazgatója, Bokor Imre, a piacszervezés kitűnő szakembere volt, nagyszabású kiállítási programot valósított meg, megvalósítva a rendelések folyamatosságát. A Kalotaszegi Háziipari Szövetkezet négy és fél év alatt 72 vándorkiállítást rendezett Szebentől Bécsig és Újvidéktől Kassáig. György Károly a szövetkezet körösfői telepének vezetője szerint a kalotaszegi hímes bútorokat az amerikai kontinensen is árusították.¹⁰

⁴ A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1892. 203. old.

⁵ A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1895-1897. 250. old.

⁶ *Dr. Kovács Gyula*: A magyar háziipar törzskönyve. Bp. 1898.

⁷ U.o.

⁸ *Malonyai Dezső*: A kalotaszegi magyar nép művészete. Bp. 1907. 37., 167. old.

⁹ A körösfőiek kereskedelmi útvonalait több család visszaemlékezése alapján rekonstruáltam.

¹⁰ *Sebestyén Kálmán*: in. 235. old.

A kiállításokat a megrendelések özöne követte, a körösfői háziiparosok megállás nélkül dolgoztak. A szövetkezet Magyarország háziipari szövetkezetei közül a legnagyobb munkadíjat adta, s ekkor a házalás teljesen megszűnt. Ájegyzőkük 110 féle háziipari faragott tárgyat sorolt fel, elsősorban nagybútorok: irodák, ebédlők, hálószobák, szalonok és előszobák berendezései készültek. A konjunktúra kb. öt évig tartott, az első világháború azonban derékba törte a virágzó háziipart, a fafaragókat behívták katonának, az áruk értékesítése megszűnt, a szövetkezet felbomlott. Trianon után a kalotaszegi magyarság teljesen új helyzetbe került, a hatalom által elnyomott nemzeti kisebbség lett. A román állam nem támogatta a kalotaszegi háziipart, az értékesítés egyetlen lehetősége újra a házalás lett. „A nagybútor elvitte a világháború – emlékezik id. Mihály János – ekkor a kisebb, könnyen szállítható tárgyakat készítettük”.¹¹

A megváltozott határok miatt a háziiparosok új tájakat kerestek fel: a Kárpátoktól délre és keletre fekvő városokat (Bukarest, Ploiești, Craiova, Constanca, Galati, Iași, Suceava stb.), a jelentősebb romániai üdülőket (Sinaiát, Govorát, Olăneștet stb.). Ezek a területeken is fokozatosan kialakultak útvonalai: „Megfordultam én kérem sok helyen – emlékezik Mihály János – nincs az az olyan városka Turnutól Craiováig és Căciulátától Caracălig, ahol nem jártam volna, de bizony sokszor faluról-falura gyalogosan cipelkedtem”.

A körösfőiek később a régi piactér visszaszerzésével is próbálkoztak, árultak Magyarországon, Csehszlovákiában, Jugoszláviában. Albert István gazda 1926 és 1936 között 10-15 háziiparos társával Beregszászon kalotaszegi faragóműhelyt nyitott.¹² Helybeli asztalosoknál megrendelték fehérbé a garnitúrát, majd a kialakult technológia szerint politúrozták, „hímeztek”. Összejártunk majd minden várost – emlékezik Kovács György – árusítottunk Munkács, Ungváron, Kassán, Pozsonyban, Brnóban, Prágában, Karlovy-Varyban stb.¹³ Később Albert István Gazda és Antal György Depó Ausztria és Németország nagyobb városaiban – Bécsben, Salzburgban, Lipcsében, Berlinben stb. próbált szerencsét.

Az 1930-as évek elején Korpos György újjgazda és Péntek György a franciaországi Rouenben nyitottak faragóműhelyt. A régi fényképek tanúsága szerint itt is „hímes” garnitúrát készítettek ekkoriban, de készültek tálcák, kazetták is.¹⁴ Ezekben az években az agilis Mihály Bori György (1891-1971) Mexikóban dolgozott, de faragóműhelye csak rövid ideig működött.¹⁵

A két világháború között a körösfőiek természetesen otthon is dolgoztak, Kovács György bandi – az egykori szövetkezet alapító tagja – faragott bútoraival, tárgyaival több erdélyi kiállításon aranyérmeket nyert. Kovács György dolgozott Goga Octavian költőnek, három társával a huszas évek elején az egykori Boncza-kastély nagytermének mélyfaragású mennyezetét és fallburkolatát készítették, ők hímeztek a kastély bejárati kapuját és a költő kalotaszegi motívumokkal díszített íróasztalát.¹⁶

A második világháború után a kalotaszegi háziiparosok számára nehéz esztendőket következtek. A körösfőiek ekkor Nagykároly vidékére, az Alföldre jártak árulni. A garnitúrát búzáért és egyéb gabonáért adták, egy hímes garnitúráért fél-fél véka őrlőnivalót kaptak.

1954-ben a faluban új fafaragó szövetkezet létesült, amely Szabó János Kula vezetésével, 13 taggal látott munkának. Ebből a kezdeményezésből később a kolozsvári „Arta

¹¹ Adatközlő: *Mihály János* Cika, 1975-ben 70 éves fafaragó, Körösfő, 195. szám.

¹² Adatközlő: *Albert István* Gazda (1897-1975)

¹³ Adatközlő: *Kovács György* Gyurkó, 1975-ben 84 éves fafaragó, Körösfő, 275. szám.

¹⁴ Adatközlő: *Mihály Jánosné* Bori, Körösfő, 194. szám. Az említett fényképek a szerző birtokában.

¹⁵ Adatközlő: *id. Mihály István* Bori, Körösfő, 194. szám

¹⁶ Adatközlő: *Kovács György* Gyurkó, Körösfő, 275. szám.

Decorativa Termelőszövetkezet farnegmunkáló részlege" néven 150 munkást foglalkoztató, gépekkel felszerelt kisüzem lett, amit a helybeliek egyszerűen csak „szekciónak” hívtak. Ez a szövetkezet az 1970-es évektől kezdve csaknem teljesen külföldnek dolgozott – az Egyesült Államokba, Hollandiába, az NSZK-ba, Angliába, Olaszországba szállított esztergált gyermekbútorokat, irodagarnitúrákat, amelyeken azonban már nyoma sem volt a kalotaszegi díszítőkinces motívumainak.

A körösfőiek kezűgyességét, szaktudását a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet mint melléküzemágat hasznosított, melynek 1979-ben 70 állandó és 170 szerződéses munkása volt. Ők elsősorban sakkdobozokat és figurákat gyártottak és a szövetkezeti hálózat útján ellátták a belföldi piacot.

1975-ben Körösfőn kb. 25 család készített faragott tárgyakat, közülük 150-en egyéni iparendélyt váltottak és mint önálló háziiparosok a Fekete-tenger partján, fürdő és üdülőhelyeken, ipari övezetekben árultak. Egy családon belül gyakran „szekciós”, melléküzemágas és önálló háziiparos is akadt.

A vándor háziiparosok eladásra kerülő faragott tárgyai: az ún. „kollekciónak” doboz, mely három egymásba helyezett hímes kazettából állt, szivartartó és trükkös doboz, a titkos doboz, valamint a garnitúra voltak. Természetesen a faragott tárgyakon kívül varrottásokat is árusítottak.

A háziiparos-kereskedő körösfőiek útvonalai ebben az időben behálózták egész Romániát Nagyváradtól a Fekete-tengerig és Máramarostól Caracalig. A háziiparos családok rendszeresen felkerestek egy-egy vidéket, körzetet, ahol termékeiket 2-3 hétig árusították. A kiválasztott térséget üzleti szempontból alaposan feltérképezték, tudták, hogy mikor kapják a fizetést Galacon, Vajdahunyadon, a Zsil-völgyében és a többi iparvárosban, az országos építőtelepeken, ismerték a hagyományos vásárok, ünnepek időpontját stb.

A Fekete-tenger partjának kiépülése az 1960-as években, idegenforgalmának ugrászerű növekedése valóságos „üzleti sokkot” váltott ki a körösfőiek között. Ettől kezdve a nyári szezon elején szinte elnéptelenedett a falu, a háziiparosok leköltöztek a tengerpartra, ahol késő őszig árultak. A tengerparti kereskedelem a lakosság jövedelmének legjelentősebb forrása volt.

A körösfői vándor életmód fárasztó életet, nehéz sorsot jelentett, de évtizedeken keresztül jövedelmező vállalkozásnak bizonyult. A falu házai, a lakásberendezések, az emberek öltözete anyagi jólétről tanúskodtak.

Az 1989-es romániai események és az azt követő politikai-gazdasági változások kedvezően helyzetet teremtettek a körösfői háziipar számára. A biztos kenyérkereseti lehetőséget jelentő szövetkezet, a „szekció” termelése napról-napra csökken, munkásainak száma egyre fogy, a falubeliek véleménye szerint hamarosan meg is szűnik. A gazdasági gondokkal küszködő országban a kalotaszegi háziipar termékeire egyre nehezebben kerül vevő. A felfűtött nacionalista hangulatban a vándorutak egyre veszélyesebbé válnak. A csaknem három évtizedig tartó konjunkturális korszak véget ért.

Sebestyén Kálmán

Halottas szokások a kárpátaljai Ráton

Rát magyar település, Homok és Szürte között, 12 km-re fekszik Ungvártól, bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár-Csap országúthoz.

A falu néhány évtizede még Kis- és Nagyrátként volt ismeretes. Különálló községek voltak, csak a második világháború után egyesítették őket. A két falu mára teljesen